

Allasõ Anti: võrokõsõs
olõminõ om mi hindä seen

Kae lk 2

Võro keskkunnajaam härgütäs
uman keelen prükü sortma

Kae lk 3

Esimuudu trehvämne
ubinavargast ahviga

Kae lk 4

9 771406 922005

I VÖROKÕISI KONGRESS

VÖROKÕNÕ NUMMÕN JA ÜLENNUMMÕN 22.04.2023

Teedüs võrokõisi
kongressi saadikilõ

Võrokõisi kongressi saadik või olla vähämbält 16-aastanõ võrokõnõ vai Vana-Võromaa elänik, kiä taht olla Lõunõ-Eesti tulõvigu luumisõ man.

Saadigu valija saa olla vähämbält 16-aastanõ võrokõnõ vai Vana-Võromaa elänik. Helü saa anda ütele saadikilõ.

Võrokõisi kongressi saadik saa olla külä, ettevõttõ, organisatsioon, seldsi, koori esindäjä. Niisamatõ või tä olla eräine-miisi (vähämbält viie) esindäjä.

UL

Kogokunna munapäivä Karulan. Mähkli külä hällümäe pääl om perämäidsil aastil tralliga munapäivhi peetü. Egä kõrd valitas vällä kõgõ kinämbäs vööbatu muna. Timahava pand «Miss Muna» pääavvohinna vällä paiklik kunstnik Navitrolla (pääavvohind om pildi pääl nätä).

Viil saa trallipääväl imehtellä ümbrekunna kõgõ kinämbit kannu. Esieränis noorõmba rahva siän tekütäs herevüst munaveeretämistöistlus vai munaralli, kon puust renni abiga pandas muna mäest alla viirdümä. Vöit kõgõ kavvõmbalõ viirdünü muna. Pääle tuu koksitas ja süväs hulga munnõ, hällütäs ja mekitäs ekä vurhvi kohopiimäsüüke. Pidoga käävä ütten ka laul, tands ja pillimäng. Niimuudu üttenkuun rõõmu tundõn tähüstedäs Karula kandin keväjäpühhi ja luudusõ vahtsõtsündümist.

HAINSOO MEELIKA jutt, LAANÕ TRIINU pilt

Kurõpesä kõvõra
posti otsan

Toimõndustõ tullf lehelugõja murrõga, et Parksepä koolimaja vastan üle tii om kurõpessä kandva post väega viltu vaonu ja tä pelgäs, et kurõpoja satasõ pesäst vällä. Lugõja meelest tulnu post sirgõs aia. Tä ollõv joba minevä aasta mitmõlõ paika kõlistanu, a api umalõ murrõlõ kostki saanu ei olõ.

Võro abivallavanõmb Juhansoo Juris ütelf Umalõ Lehele, et uur keskkunnaammõtist per-rä, midä tuu pesäga tetä tulõs, a et kurõ omma joba tagasi pesä pääl, sis jääs tuu arvada sügüse pääle, ku pesätegemise aig läbi om.

UL

Aiakasvu ja -tarkus Rāpinält

RAHMANI JAN

Aiahuuao alostusõn tasus huviliidsil säädi sammu Rāpinä aianduskooli opimajandilõ, kon om müügin hulga aiakasvõ, -puhmõ ja -puid ja saa asatundjidõ käest aiatarakuisi kah küssü.

«Mul kulus keväjä egä päiv hää paar tunni nõvvoandmisõ pääle. Telefon kõlisõs kõik aig, küsütäs kõkkõ: kuis viläpuid lõiku, määnest sorti elopuud surnuaialõ valli. Ja kõögivilä kotsilõ küsütäs, midä tomati ja kurgiga tetä,» seletäs aiakooli opimajandi juht Rohu Urmas. Nii tulõgi täl viläpuiõ lõikamisõ huviliidsilõ iks seletä, et ku puu omma jätü aastit lõikamada, tulõ pääle naada tassakõistõ. Suurõlõ lõikmisõlõ vastas puu vesikasvõ kasvatamisõga, nii tulõ lõikajalõ tüüd mano ja sääne asi vaivas puud kah.

Aiakooli opimajand kasvatat uma puu, puhma ja kasvu esi, ei tuu naid kostki mujalt sisse. Kasvatamisõ man saava aiakooli opilasõ umma praktikat tetä.

Majandi rahvas hoit hin-näst kursin ka tuuga, määndse aiamoodu muialpuul omma. «Egä aasta iks toomi mõnõ vahtsõ sordi lisa ja proovimi, et meil olõs pakku tuud, midä maailman vahtsõt tetäs,» kõnõlõs Roht.

Mõnõ aasta iist ütten koroona tulõkiga naas aia huviliidsi kõvastõ mano tulõma. «Paar aastat olf kõgõl säändsel tegemisel selge nõsõminõ. Ma arva, et seo

RAHMANI JANI PILT

Rāpinä aianduskooli opimajandi juhataja Rohu Urmas lillikasvumajan.

aasta lätt huvi veidükese alla, selle et inemiisi toimõtulõk om kehvembäs jäänü. Rahha jääs veidemb kätte ja võiolla tõm-matas mõnõ ilopuu ja lilli ost-misõga tagasi. A huuaig om viil iin, nii et peris kimmäs tuu kah ei olõ,» märgotas Rohu Urmas. Aiatarakuisi opmisõ saisu hin-das Rohu Urmas parhilla säänd-ses, et suurõ inemise omma väega suurõ opmisõhuvilidsõ, a põhikooli lõpõtaja ja noorõ nii suurt huvvi ei tunnõ. Ummõh-tõ löüd tä, et aidniguammõt it mass oppi. «Hää om taa ammõt mitundpite. Üts om tuu, et sa olõt keväjäst sügüse ildani vä-län, sul omma närvi kõrran ja saat söögikraami päälekauba.

Inämbüs asju jo kõlbas süvvä, õnnõ ilokasvu ei kõlba. A uibust vai mařapuhmust, mis sa kasu-ma panõt, saat joba edimädsel-tõsõl aastal uma vaivapalga. Ja periselt om aidnikõlõ terve maailm, innekõkkõ Euruupa vallalõ, mitte õnnõ Eesti. Egäl puul oodõtas nuuri, kes aiandust omma opnu, kül kasvuhuunõ-lõ, kül vällä tüüle. Tüüpuudust aidnikul külh pelädä ei olõ,» tiid Rohu Urmas. Aidnigutarkuusi saa ka raamatist. Määnest raamatut soo-vitas Rohu Urmas noilõ, kiä omma peris alostaja aidnigu? «Alostajalõ om Kiige Heino kirotanu mitu ossa «Taimetar-ga» raamatit. Taimõkasvatusõ

reegli ei olõ aon pallo muutu-nu. Nuu omma kehtinü aastasatu ja tuu, miä Kiigel om kirjä pantu, om täämbädsel pääväl kah õigõ,» löüd tä. Siskõ om perämäidsil aastil muutunu arvosaaminõ haina ja kahotegijidega võitlõmisõ man. «Nüüt om ütiskund niipallo edesi arõnu, et keemiät soovi-tõdas võimalikult veidü tarvi-ta. Tetäs egäsugust biotõrjõt, tarvitõdas kasulikkõ putukit, kiä kahotegijit söövä, ja kõrrast inämb ka egäsugutsit taimõ-leotuisi. Kahohainu ei tõrjuta inämb Roundupiga, miä tapp kõik mehiläde ja muu är. Tuu aig om müüdä ja tuu om väega hää,» ütles Rohu Urmas.

Pikāaolinõ veredoonor om 101 kõrda verd andnu

RAHMANI JAN

Ku Võro naanõ Kahru Tiina 11. mahlakuul doonoripääväle verd andma läts, naksi vereandmispunkti tüütäjä tedä äkki kallistama, kinksevõ rohilidsõ teki ja klaasist avvakarika. Tull vällä, et 27 aasta joosul om Tiina 100 kõrda verd andnu. Seo olf joba 101. kõrd, peris ümarik tähtpäiv olf eelmine kõrd kuigi tähelepandmalda müüdä lännü.

Verd naas Tiina andma 1996. aastaga lehekuun. «Üts tüü-seldsiline kutsõ minno ütten ja ma lätsi hurraaga,» tulõtas parhilla finantsjuhi ammõtin Tiina miilde. «Mu uma vana-

imä olf kah kõva iinkuju, tä olf meedik.» Peris edimäne vereandmi-nõ es lää Tiinal vipõruisilda. «Meesterahva, kellega ütten verd anni, kõnõli mullõ, et pe-rän vere andmist näet tunnõli lõpun valgust. Naksigi tuud ette kujotama ja üttekõrraga olf mul pilt silmist lännü ja min-no turgutõdi nuuskipiiretüsuga üles,» seletäs Tiina. Ildampa ei olõ täl midägi säänest vereand-misõ man ette tulnu. Tiina veregrupp om Eestin kõgõ harilikumb – A+. Tuu tä-hendäs, et säänest verd lätt ka kõgõ inämb vaia. Eestin käu verd andma õnnõ umbõs kats protsõnti inemiisi. Tuud om veidü, nii et tohtriil tulõ mõni-kõrd verest puudus. Üte kõrra-

ga võetas vereandja käest 400 milliliitret verd, nii et kokko om Tiina verd andnu päält 40 liitri. Mehe võiva Eestin verd anda egä katõ kuu takast, naasõ egä kolmõ kuu takast. Nii om noid, kiä 100 kõrda vai inämb verd omma andnu, küländ veidü. Noidõ vereandjidõ nime, kiä omma rohkõmb ku 100 kõrda verd andnu, esitedäs ka presiden-dile tiinidemärgi välläandmisõs. Mille Kahru Tiina verd and-man käü? «Periselt om mul umakasu mängun: egä kõrd tetäs säääl vereanalüüsi ja säält saa ma teedä, et mul om tervüs kõrran. Päält vereandmist tunnõ ma hinnäst häste ja saa kipõstõ ria pääle tagasi. Ja ku ma saa vere-andmisõga kellelegi hääd tetä, sis tuu om viil kõgõ parõmb.»

RAHMANI JANI PILT

Vereandja Kahru Tiina.

M Ä R G O T U S

Esihindä väärtüse

Seo lehenumbri kokkosäädmine vei mõttõ võrokõisi hindäst-pidämise pääle. Kas ja ku pallo mi täämbä tunnõmi ja tahami hoita esihindä väärtüisi: kiilt, kultuuri ja ummamuudu olõkit?

Muialpuul teedäs võrokõisi innekkõkkõ tuu perrä, et nä kõnõlõsõ võro kiilt. Uma kiil om ka tansaman paiga pääl mi hindätiidmise alos, tuu om vällä tulnu erinevist küsütliisist ja uurmiisist.

Tollõn, kas ja kuis pidänü võro kiilt hoitma, om varrampa pikkä aigu kaheldu. Üts sääne näude om ka taasama leheküle pääl Jüvä Sulõvi luun. Mu meelest omma ao täämbädses siski niipallo muutunu, et inämb võro kiilt väega kõrvalõ tougada ja vällä kitsku ei taheta. Õigõmbalõ üteldä, võro kiil ei olõ hinnäst lasknu vällä kitsku. Tä om nigu Varstu kesküi veeren kasuva tsirelipuhma vahtsõn Pulga Jaani laulun, midä om sõkutu, vällä kaivõtu, muialõ nõstõtu ja maaha lõigatu, a tulõva iks tagasi ja häitsese. Nii om luudusõ puult säetü ja tuuga ei olõ mõtõt võidõlda, tuust tulõ hoobis mõnnu tunda.

Esihindä väärtüisi avvu seen hoitminõ avitas võrokõisil elost mõnnu tunda.

RAHMANI JAN,
Uma Lehe päätoimõndaja

UMALEHT

Tulõ vällä egä katõ nädäli takast neläpäävä.

Toimõndusõ aadrõs: Tartu 48, 65609, Võro liin

E-post: info@umaleht.ee, tel 78 222 21

Kodoleht: umaleht.ee

Moboviink: facebook.com/umaleht

Päätoimõndaja: Jan Rahman, tel 56 922 841
jan@umaleht.ee

Abitoimõndaja: Kaile Kabun, info@umaleht.ee

Keeletoimõndaja: Laivi Org, laiviorg@gmail.com

Latsinuka toimõndaja: Mariko Faster, latsinukk@umaleht.ee

Uma Lehe toimõndusõ kolleegium:

Tiia Allas, Külli Eichenbaum,
Aapo Iives, Kaido Kama,
Ülle Kauksi, Rainer Kuuba,
Evar Saar.

Välläandja: SA Kultuurileht, kl.ee

Tellmine: Express Post AS, tellimine.ee, tel 617 7717

Tõsõ kundi otsast

Ettevõtja PINDMAA AIGAR märgotas tan ilmaasju pääle tsipa tõsõ nuka alt, ku hariligult kaema harinu oltas.

Inemise jalajalg mõtsa all

Minevä kuu peeti Taflan orientiirüjide suursõkko. Aro-timi säääl, kuis taad spordialla üles kittä, et inemise jõudnu inämb tervüsele parõmba eloviie ja luudusõ mano.

Unõmeditsiiniga tegelemise aost om mul peri tiidmine, et suurõmb jago kundõsit omma hädän uma suurõ kaa-luga. Ka aokirandüs kirotas, et kolmas jago täämbädses ao latsi omma ülekaalun ja liigutasõ hinnäst veidü.

Sinnä orientiirüjide suursõkogolõ olli tulnu inemise keskkunnaammõtist, kiä pei katõtnunnisõ loengu. Nä kõnõli tõõmeeli, et orientiirüjä tegevä luudusõlõ ja mõtsalõ liiga. Sõkva mõtsaalodsõ är ja toolõ tulõs panda piir vai juuskõ liinan ja alõvin.

«Tulõ taivas appi!» tull mullõ tuu jutu pääle kunaginõ Ansiipi üteliis päähä. Olõ päält 40 aasta mõtsan orientiirümän käünü. Olõ käünü kaeman ka noid paiku, kon mõnõ aasta iist om võistõldu, ja nännü, et ratu, kon inemise omma juusknu, ei lõvvä paari aasta pärast inämb üleski.

Mullõ tunnus, et midä inämb inemist luudusõst kavvõmbalõ

viia, toda hullõmbas asi lätt. Ku tahami hindäle säänest ütiskunda, kon inemise omma ülekaalun ja ei tiia luudusõst midägi, sis panõmigi nä kohegi ruumi kinni ja lasõmi õnnõ ekraani kaia. Sis võimi kimmä olla, et õigõ pia saami hindäle väega haigõ ütiskunna.

Orientiirümise mõjjo mõtsalõ om uuritu ja halvü näütit ei olõ vällä tuudu. Roodsin ja Soomõn käü suurõmbil orientiirümisvõistlusil 15 000 – 16 000 inemist mõtsan juuskman. Ka säääl om lõütü, et mõnõ aasta pärast ratu inämb näta ei olõ.

Ja samal aol, ku meil kõnõldas orientiirümise mõost mõtsalõ, võetas pallo mõtsa maaha, veetäs sisse vahtsit mõtsateid, sõidõtas suuri massinõidõga mõtsaalotsit pite. Ka ATVdõga rallitas mõtsa all ümbre. Inemise jalg om aoarvamisõ alostusõst jälgi mõtsa ala jätnü ja tuu om kül luudusõlõ kõgõ väikumb kaõ, võrrõldõn tuuga, miä periselt ümbretsõõri sünnüs.

Orientiirüjide suursõkogol lätsimi kül noidõ keskkunnaammõtnigõga sõbralgult lakja, a mullõ jäi sisse iks sääne tunnõ, et tegelemi vahapääl asjuga ja teemi probleeme tuust, millest periselt probleeme tetä es tohtnu.

Allasõ Anti: võrokõsõs olõminõ om mi hindä seen

Värski riigikogo liigõ, inne pikkä aigu Võro liinapää am-mõtit pidänü Allasõ Anti vastas Uma Lehe küsimüisile.

Kuis Sul omma perämädses puultõist kuud lännü?

Om olnu kõva sisseeelämise aig, võimalus oppi ja tiidä saia, kuis riigipiirakut säääl mäe otsan küdetäs. Ku võiolla televiisorist tunnus, et inemise omma riigikogun ütstõdsõ vasta väega kuña, sis periselt saias häste läbi. Nii ku istung är lõpõs, kõnõldas umavahel kõkkõ läbi ja inemline läbikäimine om peris hää.

A mis om olnu küland kehvävõitu, om obstruktsioon, mis om olnu läbi ao kangõ. A sääne tuu demokraatia om: kedä om rohkõmb, tuu hääletäs umma, ja kedä om veidemb, püüd umma asja tõistviisi aia.

Midä Sa loodat vahtsõlt valit-susõlt

Keskkunnajaam härgütäs prükü sortma umakeelitside seletüisiga

RAHMANI JAN

Keväjädsel aol, ku hari-ligust inämb kraammist ette tulõ, om inemiisil vaia prügü kohegi är viiä. Üts kotus, kon prükü vasta võetas ja sordi perrä jaetas, om Võro keskkunnajaam. Et inemiisil olõs kergemb prükü sorti, omma keskkunnajaaman vällä säetü võrokeelidse juhatava sildi.

Prükü om vaia sordi perrä säädi tuuperäst, et timäga saanu midägi edesi tetä. «Mi ei saa kõkkõ ütte unikulõ panda ja prügümäkke viiä. Mi piämi sortma,» seletäs MTÜ Võru Jäätmekekeskus juhatusõ liigõ Lüütsepä Olev.

Lüütsepä sõnnu perrä om noid, kiä hää meelega sortva, ku ka noid, kiä sorti ei taha. Noidõ perämäidisi avitamisõs võrokeelidse seletüisildi vällä märgitigi. «Inemise, kes es taha sorti, löüdsävä egäsugutsit põhjussit, et nä ei saa arvu, miä määndslegei paika käü. Ja sis mi mõtlimi, et teemi seletävä võrokeelidse sildi. Tuu tege tuuju veidükese rõõmsambas ja sis nä omma valmis sortmisõga rohkemb tegelemä,» seletäs tä.

Võrokeelitside silte plaan märgiti vällä üten Võro liinavalitsusõga. Võro kiilde avif sildi panda Võro instituut. Lüütsepp om tulõmusõga rahul: ku sildi pääl

om näütüses kirän, et siiä saat panda pussahtunuid ubinit, sis om tuu jo egäütele selge. Tõnõ mõtõ om nail siltel viil. «Ku mi Võrumaal elämi, sis piämi taad kiilt avvu seen hoitma ja egäl puol propagiirmä,» löüd Lüütsepä Olev.

Keskkunnajaama jaos om kõgõ kipõmb aig kevväi kooni jaanipääväni. Sis tulõ suurõlõ prügütuumisõlõ vahe sisse, a sügüse naatas jäl inämb tuuma. Suvi ja talv omma rahulikumb aig.

MTÜ Võru Jäätmekekeskus korjas prükü kokko kolmõn paigan: Võro liinan, Umbsaarõn ja Vahtsõliinan. «Olõmi nuu, kiä korjasõ inemiisi ja asutuisi käest prükü kokku ja tuu lätt siist edesi: kas palutamistõ, prügütehassõlõ sortiirmiste vai prügümäele,» seletäs Lüütsepp. Inämbüs prükü viiäs Võromaalt Taľnalõ, sinnäpoolõ lätt Umbsaarõlt egä päiv mitu suurt konteinerit. A näütüses papp lätt Rāpinä paprõvabrikulõ, kon täst tetäs vahtsõt kartongi, ja puhas klaas Järva-kandi klaasitehassõlõ.

Osa kraami võetas inemiisi käest vasta massulda, a suurõmba jao prügü ärandmisõ iist tulõ keskkunnajaaman massa kah. Prügü vastavõtmisõ hinna kaias egä aastak üle tuu perrä, pallo prügütehassõ sinnä viimise iist rahha küsise ja pallo vidämine mass. Ku varrampa om mõni tuuja kai-vanu, et prügü ärandminõ om kallis, sis perämädsel aol ei olõ Lüütsepä Olev säänest kaibõlmist tähele pandnu. «Kõik elu

RAHMANI JANI PILT

MTÜ Võru Jäätmekekeskus juhatusõ liigõ Lüütsepä Olev katskiidsi eelektiririistu kasti man.

om nii kallis lännü, et keski ei kaiba inämb väiku hinnannõsõmisõ pääle,» löüd tä.

Kas kunagi sääne aig kah tulõ, ku prügü iist tuujalõ pääle naatas masma? «Ei tulõ,» om Lüütsepp kimmäs. «Tuu jutt om koskilt lännü liikma ja inemiisile om säänsit kärbläisi päähä aetu, a prügü sortminõ ja vidämine om kallis.» Kavvõlõ veetäs prügü tuuperäst, et paiga pääl ei olõ taaga midägi tetä. «Sis piät ehitämä prügü palutamisõs tehasõ, a tuu om nii kallis, et tuud ei olõ võimalik esiki Tartulõ tetä.»

Nii avitaski kõgõ inämb prügü hinda ja luudust hoita sortminõ. Suur jago inemiisist om tuust arvo saanu. Näütüses naati minevä aasta lõpust Võro liinan eräle korjama söõgi- ja muid biolagõnõjit jääke. Noid olf inne hariligu prügü seen 20 protsõnti. «Meil om joba 15 protsõnti poolõ aastaga käen. Inemise omma peris kõrraligu, piät kitmä,» seletäs Lüütsepp. Parhilla saadõtas söõgi- ja muu biojäägi Tartolõ kompostmistõ, a tulõvigun plaanitas näid naada vidämä Taľnalõ biogaasi-tehassõlõ.

BIOLAGUNEVAD AIAJÄÄTMED
LAGONÕJA JÄTÜSE AIAST: NIIDET HAIN, KIDSUT HAIN, NÄRVEHTÜNÜ NINNI, KULÕHTUNU LEHE, PUSSAHTUNU UBINA

SELGEN VÕRO KEELN. Noilõ, kiä rassõperälidsest sildist «Biolagunevad aia-jäätmes» arvo ei saa, om allpuul kõik ilostõ uman keelen valla seletet.

Priinime lugu

Rubriigin kõnõldas perekunnanimmi periolõmisõst ja tähendüsest.

Sammul ja Simmul

Naa kats nimme tähendä ei sukugi ütte ja tuudsamma, nii nigu kats näitlejät Indrek ja Rain omma iks tõnõ tõist muudu, kuigi näide nimmi tõnõkõrd segi aedas.

Nimel Sammum om Eestin 98 kandjat. Hingelugõmisõ algkujul *Sammul* panti taa kolmõn mõisan: Vana-Kariste, Heimtali ja Sürgavere. Lisas nailõ Mulgi- ja Viljandimaa mõisilõ viil Karula (Vahtsõ-Võidu) mõisan, kon hingelugõmisõ 1826 ja 1834 olõ-i alalõ. Viiratsi mõisan hingelugõmisõ kujul *Samul* pantust nimest sai keriguraamatin kah *Sammul*. Ainukõnõ Võrumaa kotus, kon *Sammul* tegüsi, olf Taheva mõisa Harglõn (hingelugõmisõn kah *Samul*). Viil panti *Samul* Kavastun, Torma Kõnnu mõisan, Vahtsõ-Kasariisan, Vahtsõ- ja Vana-Antslan, Rogosin, a mõnõl puol noist kotussist sai tuust hoobis täämbäne Samuel.

Sammulit om võet ka eestistämisel, nimmi Saum ja Schul(t)z asõmalõ.

Nime alussõs omgi inemisenimi Samul, heebreä nimi, minkal mitu tähendüse tõlgõndust: 'jumalast kuulda võet', 'timä nimi om jummal' jt. Jidišin üteldäs *Schmul*, tuu om

meile kah tutva nimi.

Võro keelen om seo edenime üts vana kuju *Sammul*: *Samuli*. Pia üttemuudu om nimekuju põhäsaami keelen: *Sämmol*. Wiedemanni sõnaraamat näütäs, et ka Kihnun om üteld *Sammul*, a Võru- ja Tartumaal om iks kõgõ hariligumb olnu *Saamo*.

Nimel Simmul om Eestin 76 kandjat. Öisu mõisan Mulgimaal sai seo priinime katõ pojaga tütrik Ell, kiä esi olf Siimu tütar (*Simos Tochter*). *Simo* olf ka tä vanaesä nimi. Haani mõisan panti *Simmul* Simula külän. Külä nime alussõs om sääil Roodsi aigu (1683) elänü *Simona Kersten*. Mustja mõisan, õigõmbidõ Osula külän, panti *Simmul* Simula talu perrä. Viil om pant priinimi *Simul* (ütessä kandjat), miä paistus ollõv õnnõ Karula Kaagjärve mõisa nimi.

Tan om no juhtunu sääne asi, et tõnõ piiblinimi Siimeon, heebreä keelen tähendüsega '(palvõ) kuuldavõtminõ', om edimält andnu võro keelen nimekuju *Simmun*: *Simuna*, nigu näütüses simunapäiv (28.10). Vinne kiilde om tä andnu muiduki nimekuju Semjon, minkast peri talunimi Semmeni om Lõuna-Eestin kah peris harilik. A tuud nimekuju om minkagiperäst edesi arõndõt, nii et om saad *n-lõpu asõmalõ l-lõpp Simmun* > *Simmul*. Tüvevokaal om alalõ püsünü, umasütlejä käänüs iks *Simula*.

SAARÕ EVAR

Varstu laulun häitsese tsireli

RAHMANI JAN

Paiku, minkast laul tettä, om küländ hulga. No om noidõ siän ka Varstu. Pulga Jaani vahtsõn laulun «Varstu hirm ja arm» tulõtõdas miilde Jaani latsõpõlvõaigu, a lõpus jõutas täämbäste päivä vällä.

Mõnõ ao iist sai Jaan Varstun kohvipoodi ussõ pääl kokko üte mehega, kiä tedä teref. Tull vällä, et Jaan tundsõ tuu mehe essä ja tuu Varstust peri miis tiidse Jaani. «Tä üteli, et om mu lugusiid kullõlnu, sääil om kõkkõ, a Varstust ei olõ üttegi sõnna. Ja jumala õigõ!» kõnõlõs Pulga Jaan tuust, kuis laulu tegemise mõtõ pääle naas.

Nii istõgi tä lavva taadõ ja naas kirotama. Laululuuja päähä tulli mõttõ ja mälehtüse nuurusaost ja tä naas näid kirja pandma. Paprõ pääle sai hulga sündmüisi ja inemiisi, kiä kunagi Varstun elänü omma. «Panni nuu asja kõik kirja, a sis selgu, et tuu kõik om nii kau-gõ minevik, inemise ei mäletä tuud inämb. Noid, kiä mäletäse, või vast katõ käe sõrmi pääl üles lukõ,» seletäs laulutegijä.

A om üts asi, miä kõüt Vars-tut vanal aol ja täämbädsel pääväl. Nuu omma Varstu kesküi veeren kasuva tsireli. Nigu vahtsõ laulu salm ütles:

PILT LAUBE KADRI VIDEOST

Laulu autor ja esitjä Pulga Jaan luku linti laulman.

Nigu toona häitses tsirel kesküi veeren. Häitses nii, et pelgät, ärä läpätäs. Varstu tsireli õks uma rahva meelen, maikuun kotust tahas läbi hüpädä.

«Näid om igäsugutside mas-sindega sõkutu, nõstõtu muia-lõ ja maha lõigatu, a õks tulõva maa seest vällä. Ja õks häit-sese. Ja mis sa säändse asja vasta võitlõt, mis om luudusõ puult säetü – säänest tulõ nau-ti! Pruusõ lauluga sinnä vällä jõuda, et elämi ja naudimi noid tsireliid,» seletäs Pulga Jaan.

Laulu lõpusalmin oodõtas kodo tagasi noid, kiä omma noorõst pääst Varstust är suurõ ja laja ilma pääle õnnõ otsma lännü: *Tulkõ kõik, kedä rännümehe veri noorõlt otsma aie muialt umma saart, Varstun uut teid tsireliide meri, avuraha egäüts säält rinda saa.*

Autor kirot laulu mitu kõrda ümbre, a peräkõrd sai asi nii kavvõlõ, et võisõ laulu valmis tunnista. Minevä kuu perä-mädsel pääväl mängiti ja lau-lõti lugu säälsaman Varstu lähkül Kõrvipalu stuudion lin-ti. Suurõmba jao laulust laulsõ sisse Pulga Jaan esi, tsipa avi-ti lauluga ka Mõtussõ Liivi ja Laube Kadri, kiä mäng luun ka lõõtspilli. Klarnõtit ja kontra-bassi mäng Niglassõ Ago, kiä sääd muusigapala ka kokko ja tekä tarviligu puutrõtüü, et laul kõrraligult kõlanu.

Laube Kadri tekä laululõ ka video ja no saa egäüts tuud Youtube'ist kaia ja kullõlda. Laulu lõvvät üles, ku kirotat otsingulõ «Varstu hirm ja arm».

Letialunõ lugu

Litt

Seo jutt kuulus letialustõ hulka puhtalt tuuperäst, et käsitles tsipa korõmbiide persoone ellu. Tuuperäst omma ka nime muudõtu.

Päätegeläne om A. Tuu om üts tubli kolhoositüüline, kiä või tetä egäsugust tüüd. Timä vaba ao veetmine om kipõn üteplaaniline ja tuuperäst om tä ajutiselt pantu määnestki truupa üles laduma. Et aga ahumeistre haltuura pääle es libastunu, om pantu tälle «abilises» kats liinast välläsaadõ-tut, aga muidu kõigildõ ontlik-ku daami. Arvada, noid peeti liina jaos liiga hääs.

Tüü esi näge vällä nii, et A-lõ ulatõdas kivi vai savi ja tuu pand asja paika (saina). A harisi tuu asjaga nii är, et muudkui kammand: «Litt, anna tivvi! Anna tavvi! Tivvi! Tavvi!»

Sääne huug sai sisse, et A-l läts meelest: soemüürü ei tohe kõrraga pallu laduda, piat laskma kuiuda. Lõpus tuu müür lätski ümbre ja ütele «litile» jala pääle.

Ah jah, A-l olf umaette võru keele hääldus. Võõras inemine es pruugi tuust aru saia. Kadunu näitleja ja lavastaja Trass sätõ tuust hääldüsest nii vaimustus-tõ, et otse minnu üteli rahvapidul mitu kõrda üles ja lask A sõnnu vahtsõst hääldädä.

No vot, A laotu truu sat-tõ ümbre ja A-lõ kõrraldõdi seltsimehelik kohus. Ma pelgä, et pörõlt om väega rassõ sellä-tä, mis elukas tuu olf. Kohtu-nik küsse A käest sellätüskir-jä, kuis vai milles asi juhtu. A pand uma kõnõ kokku väega nappe sõnnuga, täpsembält kuvvõ vai säitsmega. Ärsamp publikum opse kõnõ teksti sõna-sõnalt pähä. Kõnõ olf tõtõstõ tuud väärt: «Ma hõitti tüll, et litt, patõ alt!»

Ma lugõsi kah ülikoolin üte marksismi klassiku teosõ läbi. Tuu olf Engelsi kõnõ Marxi haua pääl. Puultõist lehekülge pikk ja üts kimmäs mõtõ seen. Egä kõrd, kui rahvas matustõl haua man külmetäs, tulõ tuu kõnõ mullõ miilde.

A pand uma kõnnõga Engelsi-lõ selgelt är. Esiki kolhoosi esi-miis ollõv tuu pähä opnu ja kuts-nu paar traktoristi põllu päält ärä kullõma, kas tä õigõlõ hääldäs. Ollõv ollu inämb-vähämb. Esi-miis olf põhjalik miis ja kui tä (purjunult) kirutõt allkirri pan-gan läbi es lähä, lask tä kutsu autojuht W, kiä eluaig olf timä allkirjä sõidulehti pääl võltsnu. Autojuht kiruf alla ja inemise saie uma palga ilustõ kätte.

Seltsimehelik kohus õnnõs kedägi surma es mõista ja A tekä viil pallu mehetegusid. «Litt» parasi kah är ja tekä hulga tegusid. Ainukõnõ vahe, et nuu es olõ meheteo, olli nai-sõteo. A mis vahet?

PULGA JAAN

Kae, kos ahv!

KÜRSA ERE

Vaihõpää! om põnnõv kotust är rännü pääl kävvü. Jalg om jälgi jätnu Ameeriga ja Aasia, Euruupa ni Aafriga maisõmaa pääle. Reisu pääl õks juhtus.

Aasta olf 2016, ku teimi kambaga Lõunõ-Aafriga Vabariigin rendi pääle võetu autoga müüdä maad pikä sõidu. Vällänpuul suuri liinu om sää! pallo tühjä maad, hõrrõ liikminõ, luuduspargi ja hulga eläjid. Muu hulgan kävemi Maloti-Drakensbergi luuduspargin.

Üürsemi hulga pääle maja-kõsõ pargi keskkotsin. Sõõgi ja servähüse ostimi ütē. Luudus ümbretsõõri kinä, palkoni päält paistu perädu ilosa mäe.

Egäl puul, maja iin kah, suurõ ahvõ iist karistamisõ sildi kirjuga: är jätku tavaari laokilõ, hoia ussõ kinni!

Kävemi rändämān, imehtlimi luudust, hengäsimi luhti, klõpsõmi pilte ja saimi arvo, et meile visati silm pääle. Puhmõ vahel tsiibõrdi kuun ja eräle määrkassi, hanna uhkõlõ tsāron.

Õdagu poonātimi, meksemi hāäd ja parõmbat, siinsāäl tarõ ümbre patsiirse mitmit pārdikit, ilosa nurmkana

REIMANNI HILDEGARDI TSEHKENDÜS

traagõldi ringi. Vasta üüd kai-mi taivatāhti.

Hummogu üles herānū, tohkõndimi maja man. Kõrraga kilgahf reisiseldsiline hiitūnult: suur määrkass olf tarõn, haardsõ ümbre kaemalda korgõ külmetuskapi päält kotiga verevā ubina ja juusksõ padavai vällä. Kõik johtu väega kipõs-

tõ, ainuma silmäpilgu joosul.

Hindä teedä olf meil uss kin-ni, vai mine tiia, peräkõrd poik-vil... Lavva pääl videli iks viil rohilidsõ ubina ja kats banaani, noid timä es taha.

Herevüs müüdä, toimõndimi edesi. Kõõgi akõn olf puhmõ poolõ. Hiitūnū provva mõksõ söõgianomit.

Aknõ takan muro pääl ist-sõ määrkass, varastõdu ubina hõrsä-härsä käeperäst, üts vevide põskiga ilosist ilosamb karvadsõ kápā vaihõl. Persüt, kõlladsõ hamba irtvile, hau-gas ubinat ja kai suurõlidsõlt aknõ poolõ.

«Kae, kos ahv!» tunnistimi ütest suust.

Puutelgiga vankri laul

Vanastõ es olõ eesti talopoja riil ja vankril külēh ravvaraasagi. Kõik olf puust, kõik tuudi mõtsast. Vankri tele tetti pihlapuust, tuu olf kõva ja nilbõ puu.

Tuugiperäst pidi puust telgi puust rummõ seeh määrmä. Vanastõ olõ-s vankrimääri ega tavotti, olf õnnõ rasva. A tuud es jakku perrele ruvva sissegi pandmisõs, ammuki viil vankritelgi määrmises.

Vabahussõa aigu olf moonavidäjl ehk ovoosnikõl hädä, selle et puutele naksi laulu lüümä. A rinde lähküh es vōi säänest asja olla. Voorividäjä otsõ sis tiikraavist kunnõ ja lasi rummu sisse. Sai parõmb külh.

Midä vanõmbas vangõr kul-lu, toda kõvõmbahe tuu laulma

nakaš. Ku hopõn vidi vankrit mākke, sis vankritele puurummõ seeh lauli õks nii: «Kes tiid, kuis lätt, kes tiid, kuis lätt, kes tiid, kuis lätt!»

A ku olf sõit mäest alla, sis lātš laul joba rōõmsampa: «Lätt kuis lätt, lätt kuis lätt, lätt kuis lätt!»

PRESSI EINAR

Ülearvolinõ rōõm vōi kipõstõ kaoda

Vanastõ, ku buss käve paar kōrda nädālin, olf suur rōõm, ku imä minno kohegi ütē vōtsõ. A tollõ suurõ rōõmuga olf egä kōrd esimuudu lugu kah.

Mõnikōrd ütēf imä jo eelmi-ne päiv, et hummoku om sõit.

Sis olli nii herevil, et õdagu es tulõ und. Hummogu olli nii vāsūnū, et es jõvva üles tulla, ja imä lātš ilma minolda. Tāl es olõ aigu uuta, kooni ma üles ja rōivilõ saa. Ja rōõm ol-legi kaonu.

Tõnõkōrd, kui pidimi jāl kohegi minemä ja ma eski õigõl aol üles saiõ, es tulõ bussi.

Üts kōrd om mul selgehe miilde jäänū. Pidimi sõitma Rāpināhe. Imäl elli üts sõbran-na sää! – timä sünnüpäävāle.

Panni hummogu sālgā imä ummõldu vahtsõ vevēvā-valgõ kirāga sitsikleidi, mille üle mul olf väega hāā miil.

Pikk maa olf jalaga kōndi. Kostkilt Tsolgo takast läbi mõtsu pidimi jõudma seene ala. Tuu olf sääne korgõ puust seenekujolinõ bussipiātüs, kon olf hāā vihmavařon saista

ja bussi uuta. Ollimi pikä maa maaha vantsnu ja ma vähä vāsūnū kah joba. Tulf viil üle uja purdõ minnä ja säält es jää ināmb piātüste pallo maad.

A purrõ olf viist nilbõ. Nigu ma sinnä pääle astsõ, nii kōtu-lõ maaha sattõ. Mu vahtsõnõ kleit sai likõs ja muatsõs. Imä ütēf, et säändsīde rōividõga ma joht ütē ei saa tulla.

Sāäl uja lähkül ellivā meil sugulasõ ja minno viidi tādi Juuli poolõ, kes mino ja mu vahtsõ kleidi puhtas mõksõ. Pidi timä suurõ halati sehen istma, kooni kleit kuivi.

Kooni imä tagasitulõkini olf mul pallo aigu mārğota.

Mõtli vällä, et väega ei tohe egä aša pääle rōõmu tunda, selle et poolõ aša ei lāā täude.

URMI AILI

Parm tsuskas

Nalapildiga tsuskas ütiskunda mõnõst hellembäst kotussõst Rõugõ Rebāse külä miis VARUSTINI ANDRES, tunnõt ka nimega PARM.

Tossu Tilda pajatus

Kavval hernes

Seo lugu juhtu 1960. aastil. Rajoonilehe toimõndus võtf suvõs iks mõnõ tudõngi appi, selle et puhkuisi aol olf lehe-tegijit puudus. Praktikalõ võeti filoloogiatudõngi, kiä olli liina-tütrigu ja es tiia maelost suurt midägi.

Nii saadõti üts tütärlats Haanilõ Munamäe sovhoosi, et kaia, kuis põllutüü lätt. Para-jalõ käve kampaania, et põldõ pääle tulõ külbä herness ja upa. A kampaania kõrran külvet uba olf tuul aastal väega hõrrõ ja hernes es olõki üles tulnu. Tütärlats muutu väega murõli-gus, et minkast no kirota.

Sāäl olf üts vanamiis, Luku Kusta. Tä olf kas brikatīir vai midägi säänest, kõgõ iks

nõnnapite man, ku kiäki küllä tulf. Kusta olf naanu tütärlatsõlõ seletämä vigurist juttu, et Haanin omma egäl puul mäekundi ja herne omma nii kavalas lān-nū, et viirdüse pääle külbmist õkva kundi otsast alla.

Ku praktikant tagasi toimõn-dustõ lātš, selef tā, et kehvä lugu, hernes ei olõki üles tulnu. A toimõndaja Paaveri Mango olf rehkendānū, et lugu Haanist tulõ, ja pallõf tütärlatsõl iks luu valmis kirota. Nii pandsõgi tüt-rik Luku Kusta jutu kirja, pāäl-kirās sai «Kavval hernes».

Toimõndaja Paaver tuud luku lehte panda es julgu, et ākki loetas säält vällä partei ja valit-susõ kriitikat. Nii es saaki lehe-lugõja teedä, ku kavalas herne Haani kandin omma lānnū.

TOSSU TILDA

Muda Mari pajatus

Hädä kunstmõistusõ peräst

Ma kuuli raadiost, et inemise piä-i ināmb esi midägi tegemä. Esierānis nuu, kiä tüütāse puut-riga. Tulõ õnnõ käsk kätte anda ja kunstmõistus tege kõik ot-susõ, mis vaia. Hädä om õnnõ tuust, et kunstmõistus opp kipõstõ külh, a tā ei saa arvo, mis om õigõ vai mis võlss. Tä vōi lühkü aoga triljon asja läbi kaia, a ku sää! om trollivabri-

kuh tettü võlssuudissõ, sõs tā usk noid kah.

Tõõnõ hädä om tuu, et kunst-mõistusõ välläoppamisõ jaos kulus ilmadu pallo energiāt. Tuust om parhilla suur puudus. Tulõ iks viil uma pääga mõtõlda ja süāme hellü kullõlda. Tuu-peräst omgi inemine massinast parõmb. Kunstmõistus om nigu halv ammõtnik, kiä näge õnnõ säädüst, mitte inemist.

MUDA MARI

Telli Uma Leht!

6 kuud – 8 €, 12 kuud – 14 €, e-avõ püsīmassuleping 1 € kuun.

Telli saa ExpressPostist: tellimine.ee/umaleht, tel 617 7717.

Latsilõ

Vastus saada üte nädāli joosul meiliaadrõssi pääle latsinukk@umaleht.ee vai postiga: Uma Leht, Tartu 48, 65609 Võro.

Vastussõ mano panõ kirja uma nimi, vannus ja kimmāhe ka postiaadrõs.

Vastajidõ vaihõl loositas vällä võrokeelitsit välläandit.

Latsinukka tugõva Võro instituut ja Võro selts VKKF.

Minevā kõrra vastus: 20 liitrit; 5 munna; 12 ämmālehte; 8 sinililli; 17 munna; 17 paku; 5 halgu; 14 tsiiru; 20 (vai 22) tsirguparvõ. Avvohinna saa VÕRO GREETE-LIIS (12) Tartost.

Vali' õigõ vastus! Õigõ vastussõ iin olõja täht kiroda' joonõ pääle. Noist tähist saat kokko üte tähtpäävā.

1. Määne aastaaig om meil parhilla'?' d) süküis; j) kevväi; h) talv

2. Mis kuu om meil parhilla'?' ä) joulukuu; õ) mārdukuu; ü) mahlakuu

3. Midä tetās kevājā? r) tikatas kõiv; s) vōetas kartolt; n) tetās kõovihta

4. Midä tetās sannan? a) vahitas taivast; i) hiidetās lõunõt; o) kaibõtas maad

5. Määne lill ei hāitse kevājā? p) mārdiruus; r) sinililliia; s) kruukus

6. Määne tähtpäiv ei olõ' kevājā? õ) urbõpäiv; u) munapühā; ä) jaanipäiv

7. Miä om savvusann? e) puiõ lahkmisõ kotus; o) magamisruum; i) sama, miä suidsusann

8. Määnest süüki tetās suidsusannan? n) hernesuppi; r) makaruunõ; v) suidsulihha

1 ___ 2 ___ 3 ___ 4 ___ 5 ___ 6 ___ 7 ___ 8 ___

